

## ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

### CHARACTERISTICS OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF A VALUE ATTITUDE TO NATURE IN JUNIOR SCHOOLCHILDREN

Наукове дослідження присвячене питанням ціннісного ставлення до природи, екологічній освіті та вихованню. Актуальність теми визначається процесами, які відбуваються в сучасному світі, і зумовлена існуючими у світі екологічними проблемами. Питання про взаємини людини і природи є одним з найважливіших, а екологічна освіта – одним з провідних напрямків освіти. Формування екологічної компетентності визначається одним із пріоритетних завдань Нової української школи.

У статті обґрунтовано значення формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи. Описано важливість виховання у дітей молодшого шкільного віку екологічних цінностей. Проведено теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури, що дало змогу розкрити стан розробки проблеми дослідження та дослідити теоретичні засади виховання ціннісного ставлення до природи у дітей.

У статті розкривається сутність таких понять як умова, педагогічні умови та ціннісне ставлення до природи. Визначенні різні підходи щодо тлумачення поняття «педагогічні умови». Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи. Запропоновані також найвагоміші педагогічні умови формування ціннісного ставлення до навколишнього середовища. Окресленні основні принципи організації взаємодії дитини з природою.

Висновки і рекомендації щодо педагогічних умов формування ціннісного ставлення до природи служать вдосконаленню роботи з молодшими школярами над виробленням даної риси. Комплекс використаних методологічних підходів дозволяє розглядати досліджувану проблему з урахуванням соціального, професійного і педагогічного аспектів. Положення зазначеного дослідження допоможуть вчителям початкових класів глибше усвідомити необхідність формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи.

**Ключові слова:** умови, педагогічні умови, екологічна освіта, цінності, ціннісне ставлення, ціннісне ставлення до природи.

The scientific research is devoted to issues of value attitude to nature, environmental education and upbringing. The topicality of the topic is determined by the processes that take place in the modern world and is determined by the environmental problems existing in the world. The question of the relationship between man and nature is one of the most important, and environmental education is one of the leading directions of education. The formation of environmental competence is determined by one of the priority tasks of the New Ukrainian School.

The article substantiates the importance of forming a valuable attitude to nature in younger schoolchildren. The importance of educating children of primary school age in environmental values is described. A theoretical analysis of the scientific and pedagogical literature was carried out, which made it possible to reveal the state of development of the research problem and to investigate the theoretical foundations of the education of a valuable attitude to nature in children.

The article reveals the essence of such concepts as condition, pedagogical conditions and valuable attitude to nature. Different approaches to the interpretation of the concept of "pedagogical conditions" are defined. The main focus is on the theoretical and methodological foundations of forming a valuable attitude towards nature in younger schoolchildren. The most important pedagogical conditions for the formation of a valuable attitude to the environment are also proposed. The main principles of organizing the child's interaction with nature are outlined.

Conclusions and recommendations regarding the pedagogical conditions for the formation of a valuable attitude to nature serve to improve work with younger schoolchildren on the development of this trait. The complex of used methodological approaches allows considering the investigated problem taking into account social, professional and pedagogical aspects. The provisions of the mentioned study will help primary school teachers to better understand the need to form a valuable attitude towards nature in younger schoolchildren.

**Key words:** conditions, pedagogical conditions, environmental education, values, value attitude, value attitude to nature.

УДК 37.035.6(07)  
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.2.43>

**Шевчук К.Д.,**

канд. пед. наук,  
доцент кафедри педагогіки  
та методики початкової освіти  
Чернівецького національного  
університету імені Юрія Федьковича

**Тирон О.О.,**

студентка VI курсу факультету  
педагогіки, психології  
та соціальної роботи  
Чернівецького національного  
університету імені Юрія Федьковича

#### Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі спостерігається катастрофічне погіршення екологічної ситуації у світі. З цього випливає очевидна глобальна проблема відсутності у населення екологічного виховання та освіти.

Людина – єдиний екологічний вид на Землі, який у процесі розвитку порушує закони екології. Людство, у вік стрімкого прогресу, що розвивається, коли розум людей досяг найвищих технологій у науці, техніці, медицині, космосі, накопичує все більше і більше прогалин в екологічних знаннях. Тому кожній людині необхідно опанувати

певну сукупність екологічних знань і способи свідомої поведінки в природі.

Контакт із природним середовищем починається з дитинства, тому педагогічній практиці екологічна освіта дітей молодшого шкільного віку отримує все вищий пріоритет, допомагаючи виробляти у дітей навички пізнання природи, практичну життєву позицію, розумне ставлення до природи та її використання, розуміння необхідності відтворення натуральних ресурсів. Кожній дитині необхідно мати екологічну освіту, тому що екологічне середовище стає все більш значущим в житті кожного з людей.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

На основі уявлення зв'язків у природі у дитини молодшого шкільного віку повинні закладатися початкові форми раціонального ставлення до природи: готовність виступити на підтримку рослин та тваринам, якщо вони цього потребують, повинен удосконалюватися пізнавальний інтерес.

Педагоги-класики минулого (Я. А. Коменський, М. Монтессорі, І. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо та ін.) особливо підкреслювали необхідність виховання гуманних почуттів дітей засобами природи. Методика екологічної освіти протягом тривалого часу розглядалася в працях В.Г. Фокіної, Н.Н. Кондратьєвої, В.І. Логінової, П.Г. Саморукова, М.М. Марківського та інших авторів.

І.Д. Зверев розглядає окремі складові частини емоційно-ціннісного ставлення до природи і педагогічні умови їх розвитку. Дослідники С.Д. Дерябо і В.А. Ясвін особливу роль відводять дослідженням вікових особливостей формування суб'єктно-непрагматичного ставлення до природи. Концептуальні підходи до формування (виховання) ціннісних відносин вивчала Н.Є. Щуркова. Розробкою теоретичних основ екологічної освіти займався А.А. Плешаков. У роботах цих авторів сформовані цілі, принципи, зміст, методичні правила і вимоги розвитку і виховання екологічної культури дітей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні існують суперечності, які актуалізують значення і роль екологічної культури та грамотності населення і кожної людини зокрема. Такі суперечності існують між природною потребою дітей у спілкуванні з навколишнім середовищем і все більшим відчуженням їх від природи. Цей процес ускладнюється ситуацією, що склалася в суспільстві та негативно впливає на якість екологічної освіти. Для подолання цієї ситуації необхідно створити таке середовище, яке буде спрямоване на екологічну освіту.

В результаті, освітній процес повинен відповідати цілям створення розвивального предметного середовища, тобто сприяти розвитку дитини в цілому, формуванню її як особистості, задовольняти її потреби в різних видах діяльності. Головним завданням в цьому векторі є створення умов для формування у дитини елементів екологічної культури, екологічно грамотної поведінки, емоційно-ціннісного ставлення до природи.

**Мета статті** полягає у визначенні педагогічних умов у молодших школярів ціннісного ставлення до природи.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що на сьогоднішній день єдиного підходу до поняття «педагогічні умови» не існує.

Проаналізуємо основні риси та ознаки поняття «умова» в різних аспектах. У довідковій літературі «умова» розуміється як:

1. Обставина, від якої щось залежить;
2. Правила, встановлені в будь-якій галузі життя, діяльності;
3. Обстановка, у якій щось відбувається [4].

Поняття «педагогічні умови» стосується різних аспектів усіх складових процесу навчання, виховання і розвитку: цілей, змісту, принципів, методів, форм, засобів тощо. Воно може вживатися стосовно цілісного навчально-виховного процесу при характеристиці педагогічної системи або окремих її сторін чи елементів.

У психології досліджуване поняття, як правило, представлене в контексті психічного розвитку та розкривається через сукупність внутрішніх та зовнішніх причин, що визначають психологічний розвиток людини, що прискорюють або сповільнюють його, впливають на процес розвитку, його динаміку та кінцеві результати [10, с. 70].

Педагоги займають схожу з психологами позицію, розглядаючи умову як сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів, що впливають на фізичний, моральний, психічний розвиток людини, її поведінку, виховання та навчання, формування особистості [3].

Розкриваючи сенс поняття «педагогічні умови», необхідно зазначити, що йдеться про обставини, пов'язані з організацією навчально-виховного процесу у навчальному закладі. Так, О.В. Молчанюк під педагогічними умовами розуміє «сукупність заходів педагогічного процесу, спрямовану на підвищення його ефективності» [9, с. 102].

Отже, визначення поняття «педагогічні умови» можна трактувати як сукупність заходів, взаємозалежних та взаємодоповнюючих один одного, що перешкоджає проникненню до їх складу випадкових, не сприяють досягненню бажаної ефективності.

Серед найвагоміших педагогічних умов, які забезпечують виховання у дітей емоційно-ціннісного ставлення до природи, Г.М. Абрамович та Г.Й. Сігіншина виділяють:

1. Системність педагогічних впливів на особистість молодшого школяра, яка досягається наскрізним використанням природи як фактора художньо-естетичного виховання в умовах школи, а також дотримання основних принципів організації взаємодії дитини з природою, як:

– принцип природододільності. При спілкуванні з довкіллям дитина задовільняє потребу у пізнанні його компонентів, що формує цілісну картину світу. Школярі молодшого шкільного віку мають навчитися долати можливі екологічні лиха, виробити безпечну поведінку для власного здоров'я;

– принцип культуровідповідності. Даний принцип передбачає оволодіння основами екологічної культури, формування свідомої поведінки, діяльності в емоціях та почуттях. Це проявляється у взаємодії дитини з рослинами і тваринами, корегуванні

своєї поведінки у природі, не нав'язуванні ігор, які несуть загрозу тваринам тощо.

– принцип гуманізму. Під ним слід розуміти, що діти оволодівають правилами гуманної поведінки з об'єктами навколишнього середовища. Завдяки дорослим школярі мають засвоїти цінності компонентів довкілля з позицій «корисне» – «шкідливе», «потрібне» – «не потрібне». Натомість слід реалістично оцінювати їхній вплив на дитину з позицій «безпечно» – «небезпечно». Саме в молодшому шкільному віці дитина має оволодіти основами безпечної взаємодії з довкіллям [11].

– принцип варіативності передбачає створення в умовах закладу освіти екологічного розвивального предметного середовища. У навчальному закладі мають бути куточки з живими рослинами, зимовий сад тощо. На озелененій території доцільно влаштувати город, квітник, сад з плодовими деревами та кущами, варто також прокласти екологічну стежину з різноманітними ділянками [1].

2. Організація дитячого спілкування з природою на засадах гуманізму.

Через спілкування з довкіллям молодших школяр глибше пізнає та заглиблюється у красу світу природи, багатство природних явищ, відчуває звуки та пахощі природи, розкриває таємниці навколишнього середовища, співчуває тваринам та рослинам. На основі цього формується особисте ставлення до об'єктів природи.

Спілкуючись з навколишнім середовищем разом діти оволодівають емоційною регуляцією поведінки, засвоювати її еталони:

– бути добрим та проявляти турботу до рослинного і тваринного світу;

– не набридати тваринам, передусім тим, які легко потрапляють до рук (черв'якам, молюскам, земноводним, беззахисним пташеняткам, дитинчаткам свійських тварин);

– виявляти співчуття природній біді в природі (сріблясте павутиння порвала гілка, стебло ромашки густо вкрите попелицями тощо) [2].

3. Забезпечення належної емоційності та індивідуалізації сприймання дітьми природи. Варто пам'ятати, що діти погано засвоюють те, що не зачіпає їхні почуття, не має для них особистісного значення. Тому важливо, щоб дитина сприймала об'єкти природи як суб'єкти. Щоб «увімкнути» цей психологічний механізм, при доборі інформації слід дотримуватися таких умов:

– по-перше, дітей слід спочатку знайомити із зовні привабливими рослинами і тваринами;

– по-друге, ознайомлення з об'єктами природи має бути індивідуалізованим;

– по-третє, підвищенню пізнавального інтересу сприяє проведення в інформаціях про живі істоти паралелей з людьми, а саме: будівництва гнізда, піклування про потомство і т.д. Потреба живих істот у збереженні певних умов для свого життя

стає дітям ближчою, коли вона порівнюється з потребою людини в диханні, їжі, воді, житлі, у волі та безпеці;

– по-четверте, слід потужно одухотворювати об'єкти і явища природи в дитячій свідомості [1].

4. Активізація художньо-творчих механізмів освоєння дитиною довкілля.

Всі види художньо-творчої діяльності підсилюють естетичну оцінку природи. Так, мовленнєво-творча діяльність дає дитині змогу вербально виявити власне захоплення світом природи.

Під час роботи з природним матеріалом учні актуалізують знання про дерева, шишки, жолуді, листочки яких, вони використовують. Пригадують користь рослин, навіщо потрібні листки деревам, і як вони можуть стати у пригоді. Музична діяльність допомагає відчути природу у формі звуків: шум води, шерхіт листя, завивання вітру, гудіння джмеля. У танці дитина може відтворити рухи об'єктів живої та неживої природи. Перетворившись в образ об'єкта природи, дитина зможе відчути його стан, ставши на якусь мить бджілкою, краплинкою води, сніжинкою.

Гарну можливість перевтілитись, а ще й одягнути яскравий костюм, надає дітям театралізована діяльність [8].

5. Залучення дітей до посильної практичної діяльності в природі з метою допомоги її об'єктам і мешканцям.

Варто зазначити, що морально-етичні почуття формуються на основі вольової діяльності школярів та умінні долати труднощі. Саме практична діяльність дітей спрямована на створення сприятливих умов для життя рослин та тварин, догляд за ними у живому куточку допомагає навчити молодших школярів розуміти, коли рослині або тварині погано, а коли – добре. Набувши компетентностей на основі спостережень за станом представників рослинного і тваринного світу, діти свідомо долучаються до практичної діяльності щодо створення необхідних умов [6].

У спілкуванні з природним довкіллям школярі взаємодіють з рослинним, тваринним світом та природними явищами, що сприяє формуванню особистості та збагаченню емоційної сфери.

6. Використання в естетико-виховному процесі народних природознавчих традицій. Під народними природознавчими традиціями розуміється досвід українського народу пов'язаний з природою, норми поведінки у довкіллі, що передавалися з покоління в покоління за допомогою народного календаря, усної народної творчості, обрядів, звичаїв, свят тощо [5].

7. Врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Індивідуальні відмінності учнів зумовлюють специфіку застосування педагогом тих чи інших прийомів та засобів у процесі формування ціннісного

ставлення до природи, тому їх врахування є необхідною умовою цього процесу.

Формування екологічної свідомості в дитинстві досягається через процес формування ціннісного ставлення дітей до природи як до однієї з найвищих цінностей. Система формування ціннісного ставлення дітей до природи як складової екологічної культури особистості передбачає взаємодію ряду психічних і індивідуально-особистісних процесів [7].

**Висновки.** Таким чином, завдяки продуманій, систематичній роботі, дотриманні педагогічних умов у початковій школі можна закласти основи формування особистості з новим способом мислення та типом поведінки – екологічним, сформувати відповідальне, ціннісне ставлення до природи. Перспективами подальшого вивчення проблеми вбачаємо у визначенні шляхів оптимізації формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абрамович Г. М., Сігінішина Г. Й. Педагогічні умови формування у дітей ціннісного ставлення до природи в умовах естетизації освітнього простору. *Педагогічний дискурс*. 2019. Вип. 14. С. 7-11.
2. *Екологічна освіта і виховання: досвід та перспективи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2016. 248 с.
3. Жукова А. В. Умови функціонування та розвитку інноваційного освітнього середовища. *Директор школи*. 2018. № 2. С. 5-18.
4. Іщенко Л.В. Наступність у екологічному вихованні старших дошкільників і першокласників : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Одеса, 2017. 150 с.
5. Казішкурт І.М. Психологія ставлення до природи як педагогічна проблема (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). *Теорія та методика навчання та виховання*. 2017. Вип. 30. С. 54-59.
6. Колесник М. О. Екологічне виховання учнів на засадах «глибинної екології» / ред.: М. О. Колесник, В. В. Грубінко. Тернопіль: ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2012. 52 с.
7. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: навч. посіб. Київ. : Заповіт, 2016. 352 с.
8. Михайлик О.Г. Морально-естетичне ставлення людини до природи – важливий елемент екологічної культури сучасного суспільства. *Наукове Пізнання: методологія та технологія. Філософія*. 2013. Вип. 1. С. 95-100.
9. Молчанюк О.В. Гармонійна взаємодія людини та природи як основа виховання в особистості ціннісного ставлення до природи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. Вип. 1. С. 98-113.
10. Мясіщев В. Н. Психология отношений: избранные психологические труды. *Институт практической психологии*. Москва. 1998. 368 с.
11. Шевчук С. К. Ціннісні аспекти ставлення людини до природи. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 10. С. 104-109.